

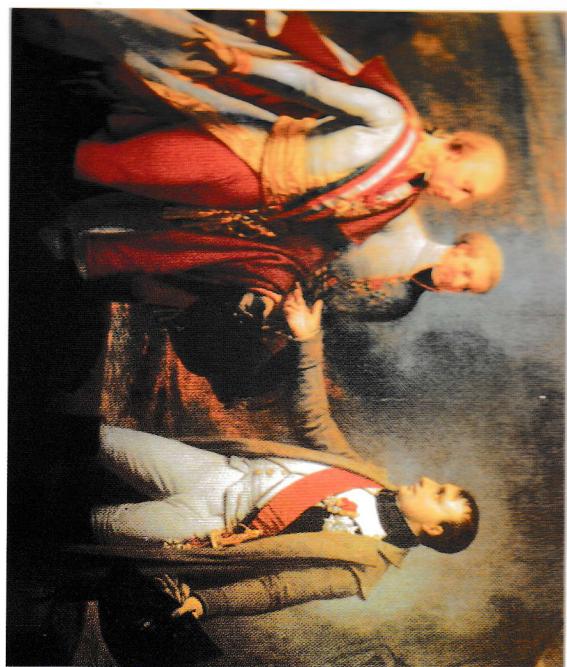
DALMACIJA ZA FRANCUSKE UPRAVE (1806.-1813.)

LA DALMATIE SOUS L'ADMINISTRATION FRANÇAISE (1806-1813)

MARKO TROGRUČ – JOSIP VRANDEČIĆ

Dalmacija za francuske uprave
(1806.-1813.). Problemi i interpretacije

Zbornik radova

DALMACIJA ZA FRANCUSKE UPRAVE (1806.-1813.)

PROBLEMI I INTERPRETACIJE

*The essence of the revolution was belief in man...
A. J. P. Taylor*

»Ne može se biti neutralan prema Francuskoj revoluciji«, napisao je britanski povjesničar William Doyle (r. 1942.) u svojoj knjizi o Revoluciji i ranom Napoleonu¹, u kojoj je u Appendixu priložio konzervativne, liberalne i marksističke interpretacije uglavnom francuske i britanske historiografije o Revoluciji i Napoleonu. Ova tri univerzalna ideološka ključa naziru se i u hrvatskoj historiografiji. Nakon pada Napoleona, za Restauracije, prevladale su konzervativne interpretacije koje su Revoluciju i njezinu »oholom Nabuccu« pripisivale anarhiju i teror. Kratki pamfleti, polemičke povijesne skice Nikole Ivellija, Pietra Botture, Nikole Jakšića, Radoša Ante Michieli-Vitturija i Nikole Grisogona, pojedinaca prije sklonih Francuzima, sada su prokazivali »nadmenu latinsku slobodu«, »fanatizam pretočen u anarhiju«, »nezrelu demokraciju« i »tiranski jaram strasti«², koje je pobjedom nad Napoleonom car Franjo I. zamijenio poretkom zasnovanim na temeljima zakona, običaja i vjere.³

Početnu konzervativnu produkciju, više polemičke nego historiografske ambicije, još je za Metternichova doba zamijenila pohvalnja interpretacija Napoleonove dalmatinske uprave koja je s predrevolucionarnih Apenina slavila Dandolova postignuća (Compagni, 1820., Bonafous, 1840., Valentinelli, 1842.). Među dalmatinskim autorima prvi se oglasio austrijski časnik i povjesničar, bivši Napoleonov vojnik, Ivan Katalinić (1779.-1847.) u svojim *Memorie degli avvenimenti successi in Dalmazia dopo la caduta della Repubblica Veneta etc.* (Split,

---

¹ William Doyle, *French Revolution*, Oxford 2002., 446.

² (Niccolò Ivellio), *Tritonfi della religione di Cristo stanza di Niccolò nob. De Ivellio*, Venezija 1828., 23.

³ Urbano Appendini, *Discorso del padre Urbano Appendini delle scuole pie professore di Filosofia, e matematica recitato nella chiesa del suo ordine i Ragusa... per il fauissimo ritorno a Roma del sommo pontifice Pio VII felicemente regnante*, Dubrovnik 1814., 23.

1841.), u kojima je iznio uglavnom ratnu faktografiju francuskoga razdoblja.

Kratak politički osvrt na francusko razdoblje s pohvalom Dandolovih protomodernizacijskih nastojanja dao je i Šime Ljubić (1822.-1896.) u svojemu *Pregledu hrvatske povijesti* (Riječka 1864.).⁴ Skroman vrhunac ove građansko-požitivističke historiografije dostignut je za zadarskog povjesničara i Brunellijeva učenika, Tujla Erbera (1854.-1909.) u *Storia della Dalmazia dal 1797 al 1814*, Zadar, 1887.-1892. Od Erbera je crpio i francuski opat i povjesničar Paul Pisani za svoju disertaciju *La Dalmatie de 1797 à 1815*, obranjenu u Parizu 1893. godine, one iste u kojoj je njegov poznatiji sunarodnjak Hippolyte Taine (1828.-1893.) dovršio objavljuvanje razmatranja o Revoluciji i Napoleonu u *Les Origines de la France contemporaine* (6 sv., Pariz, 1876.-93.).

Nakon ovih, nažalost, do danas jedinih sinteza dalmatinske Napoleonove uprave, historiografija francuske uprave postala je *ancilla politicae* »jadanskog pitanja« otvorenenog na prijelazu stoljeća talijansko-austrijsko-slavenskim rivalstvom u »cinque provincie irredente«. Historiografija se talijanske dalmatinske manjine okupila oko uspomene na poduzetnog Dandola, kojega je predstavila kao hrabrog i naprednog pojedinca koji je prenosio stečevine Revolucije i talijanske nacionalne integracije na istočnojadransku obalu. Kada je zadarska Tipografija S. Artalea 1909. pretiskala Dandolov godišnji izvještaj Napoleonu *La Dalmazia al 31 dicembre 1806. Opera economico-politica unitata a S. M. l'imperatore e re...*, već u nastavcima tiskan u *Il Dalmata*,⁵ pokrenula je seriju članaka u kojima je (Allacevich, Luzzatto, Cassi), kao zasluznika koji je u morlački svjet plemenitih Fortisovih divljaka unio svjetlo razuma i istine; proces već oliven na Cassasovim i Lavallévim litografiama *Voyage pittoresque et historique...*.

U istom političkom sklopu afirmacije južnoslavenskog pitanja Lujo je Vojnović (1864.-1951.) u svojem *Padu Dubrovnika* (1909.) i *Povijesti Dalmacije* (1915.) ovu »la Révolution française vue de l'Adriatique« prikazao kao geopolitički sukob i sudar dvaju svjetova provlačenjem kroz tekstove temeljne libertinsko-romantičarske ideje da je aristokracija nosila slobodu, i bila spremna za ustavnu preobrazbu britanskog, a ne revolucionarno ukidanje francuskoga tipa. Republika nije pala zbog istrošenosti i neodgovornosti elite, kako su to i građansko-liberalna i poslijek marksistička historiografija naglašavale, nego zbog grubog izvanjskog nasilja čiju težinu potvrđuje i ovđje priložena demografska analiza Nenada Vekarića. Za Vojnovića je pad »srpsko-hrvatske Atene« povjesna nepravda utemeljena na pljački i raspodjeli geopolitičkih sfera, a ne preduvjet modernizacije i integracije, kako su to opravdavali suvremenici Talleyrand i Stadion, a njihovu argumentaciju preuzeuli građanski i marksistički historiografi.

Hrvatska meduratna i poslijeratna historiografija predstavljena sintetičkim radovima Stjepana Antoljaka, Grge Novaka i Vjekoslava Maštrovića ostala je daleko od sovjetciranog »revolucionarnog katolicizma« i »jakobinsko-marksističke vulgare«, koji su slavili jakobince i herojsku ulogu naroda u zbacivanju opresivnog poretku kao uvod u socijalizam i »diktaturu proletarijata«. Premda su se Antoljak⁶ i Maštrović⁷ ograničili na geopolitiku, odnosno sudstvo i pripadnike nove elite, hrvatski su povjesničari prihvatali modernost i civilizacijski iskorak Napoleonove uprave u Dalmaciji naglašavajući njezine inovacije. U duhu Ijevičarskih interpretacija Revolucije vođe francuske Socijalističke stranke Jean-a Jaurësa (1859.-1914.) napisanih daleke 1901. godine, Gigase Novak usredotočio na početne ekonomiske i socijalne analize te na pitanje uspostave novih institucija i pravnog režima građanske jednakosti.⁸

Kada je 1989. godine francuski predsjednik François Mitterrand (1981.-1995.) deklarirao da dvjestogodišnjica Revolucije treba biti proslavljena, i to s liberalnom temom revolucije kao proklamacije ljudskih prava, lisene tamne sjeće Terora, označio je novu, plodniju prijelomnicu u istraživanju francuske uprave u Hrvatskoj, osobito oživjelom proslavom dvjestote obljetnice uspostave francuske uprave u našim zemljama. Tom novom zahtjevu odmah su odgovorile dvije prigodne izložbe: *Doba francuske uprave u Dalmaciji – u svjetlu arhivske, bibliotečne i numizmatičke grude Arheološkog muzeja u Splitu* (1989.)⁹ i *Hrvatske zemlje i francuska revolucija* (Zagreb, Povijesni muzej Hrvatske, 1989.), kao i Matičin zbornik *Dubrovačka Republika i francuska revolucija* (1996.), koji je naglasio lokalnu prosvjetiteljsku tradiciju dubrovačkih »Frančezaka«, bez refleksija na ukidanje Republike. Od tih je dana do obilježavanja dvjestogodišnjice francuske uprave u Dalmaciji i uspostave Ilirskih provincija nastalo na stotine radova, domaćih i stranih, nezavisnih monografija i rada o prigodnih međunarodnih skupova (Ankona–Recanti–Loreto–Jesi 1998., Kopar–Zadar 2006., Dubrovnik 2008., Zagreb–Zadar i Split 2009.), uključujući i Medunarodni znanstveni skup »Dalmacija za francuske uprave (1806.-1813.)«, odžan u Splitu 18. i 19. rujna 2006. godine, čije priloge predstavljamo u ovom Zborniku. Ove je objektice okrunio dragocjeni šestojezični vodič kroz arhivsku gradu *Napoleon i njegova uprava na istočnoj obali Jadrana i na području istočnih Alpa 1806.-1814* (Hrvatski državni arhiv, Zagreb 2005.), koji je iscrpno predstavio relevantno arhivsko bogatstvo od

⁴ Stjepan Čosić, »Razdoblje francuske vlasti u hrvatskoj historiografiji i literaturi 19. stoljeća« u: Franjo Sanjek–Claude Grbeša (ur.), *Hrvati i Ilirske pokrajine* (1809.-1813.), Zagreb 2009.

⁵ *Il Dalmata*, 1909., br. 14-44.

⁶ Izdvajamo: *Dalmacija i Venecija na preliminarima u Leobenu i na miru u Campoformiu*, Zagreb 1936.; *Predaja Dalmacije Francuzima 1806.*, Rad 288 (1952.), 167-183.

⁷ Izdvajamo: *Razvoj svakstva u Dalmaciji u XIX. stoljeću*, JAZU, Zagreb, 1959.; »Zadranin Ivan Krejčanović Albinoni, istaknuti hrvatski intelektualac iz početka XIX. stoljeća«, *Radovi JAZU*, Zadar, 19 (1972.), 63-98.

⁸ *Povijest Srbija*, sv. III, Split 2005., 45-91.

⁹ Vidi Arsen Duplančić, *Doba francuske uprave u Dalmaciji*, katalog izložbe, Split 1989.

Pariza do Kotora i u priloženoj bibliografiji donio najiscrpljniji pregled ukupne historiografske produkcije.

Bez obzira na neujednačenost u kvaliteti rada koji se na nekim područjima već uporno i zamorno destiliraju, dosadašnja je historiografska tradicija došla do uvjerljive povijesne prosudbe o francuskoj upravi u Dalmaciji: francuska je vlast donijela nepobitna modernizacijska unaprjeđenja u upravi, sudstvu, školstvu i prometnicama, ali uz preveliku cijenu u životima i materijalnim dobrima njezinih podanika, pokrajini nepoznati još od turskih zalijetanja. Historiografija je sagradila čvrst krov, ali nedovršenim temeljem i fasade, na kojima treba još dugo raditi, istraživati i balansirati.

Francuskom razdoblju u Dalmaciji i u ovom se Zborniku pristupa kao ideološkoj prijelomnici, uglavnom parcijalnih modernizacijskih intervencija, u prosuđivanju čieg nam opseg intervencija pomaže usporedba s mletačkom i dvjema austrijskim upravama. Ipak, i ta su razdoblja historiografski još otvorena, nedorečena i prepuna pitanja. Hrvatska je historiografija, naprimjer, settecentovsku Veneciju optužila za nemar i nebrigu prema Dalmaciji a da nije pronikla u istinu da se džava kao investor povukla iz ulaganja još u XVII. stoljeću, iscrpljena ulaganjem u preobrazbu fortifikacija. U takvu su sveopćem povlačenju Venecije u vlastiti grad dalmatinske komune preuzimale pomorsku trgovinu, gospodarski i demografski jačale, uživajući skroman ali ipak »opcí boljtitak 18. stoljeća«. Ovaj je neupitan progres manji na dalmatinskoj *terrafermi*, venecijanskom rezervatu, u kojem se u stoljeću Vica, Beccarie i Genovesea još mogao naći lokalni kolunel koji se hvarskom biskupu Ivanu Dominiku Stratiku (1732.-1799.) istovremeno hvalio i jadao da je posjekao pedesetak ili šezdesetak lokalnih glava a da nije dobio primjerenu nagradu.¹⁰ Prvu je austrijsku upravu hrvatska historiografija osudila kao prijelazno razdoblje s temeljnim ciljem osućenja hrvatske političke integracije, zaboravljajući angažiranost Beča u antifrančuskim koalicijama i svijest o revolucionarnom riziku naglih i temeljnih rješenja.

Usprkos oprezu u vrednovanju dubine i kvalitete francuskog zahvata, valja reći da je francuska uprava u Dalmaciju donijela bitne novosti, od kojih su najzajednicama. Još važnije, Dalmatince je integrirala u europska zbiravanja postavivši ih odmah usred ratnog vrtloga. Prijasnji planetarni francusko-britanski sukobi: ratovi za španjolsku (1701.-1714.), poljsku (1733.-1738.) i austrijsku baštinu (1740.-1748.), Sedmogodišnji rat (1756.-1763.) te Američka borba za nezavisnost (1776.-1783.), dodiruju Dalmaciju manje od Senegala ili Hauitijsa. Sada, odjednom, čitava je povijest provala u pokrajini. Projedinač je osjeća kao svršetak epoha, kao povijesnu kruz i priliku, kao kobnu, nejudsku štu novog oblikovanja džave

i imperija, kao proces koji ga baca u život golemoga kolektiva koji nosi nove vrijednosti klase, rase i nacije. Dalmacija je uvučena u svjetsku geopolitiku; sukobi kod Jene i Wagrama pokrajini su pogodili značajnije nego Bretanju, Lorenu ili Laungedoc, već navikle na život s Napoleonom.

Ovaj britansko-francuski sukob koji je povjesničar Paul Kennedy (r. 1945.) nazvao sukobom kita i slona – najvećih kreatura u vlastitoj domeni¹¹ – silovito se odrazilo na Jadranu. Poljička buna, otpor Crnogoraca u Boki, čak i Karadorđev ustanak u Srbiji dio su austrijsko-ruskog otpora Francuzima i napora za destabilizaciju njihova saveznika Osmanskog Carstva. I ovdje »britanski način borbe« nosi pečat kolonijalnih operacija s morskom blokadom, zalijetanjima na neprijateljsku obalu, krijućačenjem, koalicijama s Rusima i Habsburzima. U Dalmaciji, susjedi Osmanskog Carstva koja dodiruje Istok, ekonomski su faktori izmiješani sa strategijom komercijalnog rata i regionalnom geopolitikom. Ona nije ograničena samo na križaljku Francuska-Turska, Rusija-Britanija, nego uključuje i druge interese.

Rad Olivera Jensa Schmitta otkriva austrijski geostrateški pragmatizam koji se ne miri s gubitkom Dalmacije. Pokrajina je sastavni dio vojnih i financijskih napora Francuske da se održi u ratu: Napoleonovi vojni troškovi 1807. godine iznose najmanje 462 milijuna franaka, a 1813. rastu na 817 milijuna. Normalni prihodi ne mogu to pokriti; na naoružanje odlazi trećina proračuna, godišnji deficiti mjere se u stotinama milijuna franaka. Napoleonov imperializam plaćen je otimanjem, »oslobodenje« prerasta u osvajanje; kada ih vojne kampanje dovode u obližnje zemlje, čini se prirodnim da stranci trebaju platiti odštetu u novcu i dobrima do ukonačivanja francuskih regimenti i zahtjeva za osiguranjem kontigenata. Počinje se interno s konfiskacijom i prodajom vlasništva »neprijatelja revolucije«. Prilikom sloboma Poljičkog ustanka splitskoj su općini stavljena na raspolažanje zaplijenjena imanja u Zadvarju, Stobreču, Koprivnu i Hrvacama. Postiže se dvostruka korist: francuska je vojska izvan Francuske i na placi je lokalnih poreznih obveznika. U Velikoj vojsci od 600.000 ljudi koja ide na Rusiju samo je 270.000 Francuza.¹² Ona otkriva kontradikciju Napoleonova sustava. Proklamaciju slobode, jednakosti, bratstva prate novacjenje, rekvizicije, odštete, takse i gospodarski rat koji, razmjerno veličini sredine i prometa, podjednako uništava Amsterdam, Hamburg, Trst i Split.

Napoleonska je srž dalmatinskog vladanja prije prosvjetiteljska nego revolucionarna, a forma prije klasicistička nego romantičarska. U svojim godišnjim izješćima Dandolo ističe da djeluje prema carevim »prosvjećenim načelima«. Ovo zrelo prosvjetiteljstvo našlo na agendum Josipa II. ili Leopolda Toskanskog prije nego na jakobinski Drugu revoluciju donosi nove upravne, sudske i financijske sustave temeljene na revolucionarnom izjednačavanju podanika pred zakonom i ukidanju podavanja i tlaka. Već tijekom XVIII. stoljeća europske su vlade nastojale

¹⁰ Stjepan Krasić, *Ivan Dominik Stratiko (1732-1799). Život i djelovanje*, Split 1991., 341.

¹¹ Paul Kennedy, *The Rise and Fall of the Great Powers. Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*, New York 1988., 119.

¹² Isto, 125.

smanjiti utjecaj crkve i aristokracije, kodificirati zakone, promovirati poljodjelstvo i druge sektore, liberalizirati trgovinu uklanjanjem carinskih barijera i anakronističnih korporativnih privilegija. Uvođenje katastra označilo je napad na dobra crkve i aristokracije i racionaliziranje poreznog sustava. Nastupajući Francuzi nisu drastičniji reformatori od Josipa II., koji je ukinuo sudske povlastice aristokracije, raspustio samostane pobožnih redova, brak učinio civilnim i raskidivim, reformirao i stavio školski sustav pod državnu kontrolu¹³, proklamirao vjersku toleranciju i osobno se posvetio racionalizaciji crkvene administracije. U radu Marca Gjidare očrtava se pravna i geografska šrina *Code civila*, po autorovu navodu »prve zajedničke pravne reference za Europu«, čija rješenja u većoj ili manjoj mjeri djeli Dalmaciju. Sudstvo je sada odvojeno od uprave i povjerenjem mjesnim ili pomirbenim súcima: ukinuta je tortura, batinjanje, pobjoљiale su se tamnice i napose istaknuto da su pred zakonom i na sudu svi jednaki.¹⁴

U priloženom radu Stjepana Krasića o hvarskom biskupu Ivanu Dominiku Stratiku višestrukog interesa i talenata detaljno se prikazuje prodor francuske društvene misli u Italiju, samo središte grčko-rimske misli, a preko Apenina i u Dalmaciju. Ipak, i takve su promjene za provinciju predinamične jer je u Dalmaciji izraženiji jaz između stare podloge i novog zahvata. Dandolova je letvica stavljena previsoko: Dalmacija koja broji 270.000 stanovnika s četiri milijuna lira prihoda mogla bi hraniti dva milijuna stanovnika i uprihoditi 20 milijuna mletačkih lira. Nabrojimo samo malo dto Dandolovi planova zacrtanih za 1808. godinu: urediti fešte i sajmove, utemeljiti kantonalna vijeća, uvesti u sela matične knjige, otvoriti škole za kovače, kožare i ostale stručne škole, nagraditi velike proizvođače krumpira i duhana, donirati kola po selima, promovirati pčelarstvo i voćarstvo, uvesti sadnju lana i konopljе, utemeljiti poljoprivredna gospodarstva, pokrenuti rapske solane, gradnju cesta na otocima, pekare, cisterne, štale, vjetrenjače, peći za proizvodnju vapna, opeka i cigli, izgradnju hotela i svratišta, isušivanje močvara, šumarsku politiku, rudarsku eksploataciju željeza, uglijena i kamena, cijepljenje djece, graničnu sanitarnu policiju. Ovo je samo dto vladina programa; slijede stavke na području financija, sudstva, trgovine, vojne i crkvene politike; velika je neispunjena želja kolonizirati između 30.000 i 40.000 Nijemaca.¹⁵

Za sve vlade, pa tako i Napoleonu u Dalmaciji, Crkva je lak cilj. Dandolu je svećenik državni činovnik, instrument modernizacije, on ističe prekomjeran broj dalmatinskih biskupija, kaptola, svećenika te njihovo neznanje i socijalne razlike. Zgrade raznih redova, kongregacija, crkvice i samostani pretvoreni su u

državne uredle i vojarne. U radu Arsena Duplančića o ukidanju splitskih bratovština ogledaju se dubina i posljedice razaranja starog socijalnog tkiva u uvjetima »gospodarskog nazadovanja, novacanja i stalna ratovanja«, kada stari socijalni mehanizmi nisu zamjenjeni novima. Nedostatak katastra otežava odgovore na pitanja tko se okoristio prodajom crkvenog zemljišta, koliki je udio crkvene zemlje prije i nakon Francuza, i jesu li Francuzi privatizacijom crkvenog zemljišta ostobadanjem državne zemlje u zaledu stvarali vlastitu elitu ili su dobra namijenili prestuju ţupa i drugih crkvenih institucija.

Francuzi su klasični u svojim upravnim i sudske promjenama, ali su revolucionarni u političkim. Koliko god da su otišli daleko u modernizacijskim napornima, prosvjetiteljski se vladari nisu odvazili na stvaranje reprezentativnih institucija od općinskih vijeća do parlamenta. Naprotiv, Josip II. tomu se žestoko opirao.¹⁶ Francuzi su u Dalmaciji zatekli ostatke starih skupština komunalnih vijeća i uspostavili općinsku upravu kojoj je na čelu načelnik (*Podesta*) i uz njega općinsko vijeće (*Consiglio Comunale*). Ipak, sve načelnike, prisjednike, sindike i vijećnike imenuje guverner na prijedlog intendanta. Francuska je okupacija implementirala rad prosvjetljenih despota, u kojem je Venecija zakazala i koji je u Dalmaciji ostao na razini političke debate: otvorila je Ždovski *ghetto* proglašivši Ždove ravнопravnim gradanima, i 1808. godine instalirala dalmatinskog pravoslavnog episkopa i provela njegovu crkvenu organizaciju. Kodificirala je i standarizirala zakone uvođenjem dijelova civilnoga kaznenog i trgovačkog kodeksa. Do 1814. godine Francuzi su obavili temeljne zadaće prosvjetiteljstva. Uvođenjem predstavničke demokracije napravili su presudan korak od kojega su zazirali i najliberalniji prosvjetitelji. I za dalmatinske frankofile, opreznije klasiciste i romantičare. Napoleon je *supremo liberatore*.¹⁷

Francuzi su stvarni inovatori ne samo zbog uvođenja krne predstavničke lokalne i pokrajinske demokracije – zamislieni Dalmatinski sabor dvaput se sastao, delegati su dirigirali općinskom politikom i izbornim križaljkama, čak ni formalno ustav Talijanskog Kraljevstva nije protegnut na Dalmaciju – nego i zbog fizičke promjene pejzaža provincije i njenih gradova. Jednako kao i preko Alpa i Apenina, Francuzi su priomlili k ujedinjenju Dalmacije izgradnjom prometnica. Pa tako je ovo bio posao na razini Carstva jer je prvi kilometar osmislijenih europskih koridora počinjao u Parizu, ovaj je pothvat impresionirao Dalmatince i njihove kasnije historičare. Za francuske uprave počinju sustavna hidrografiska, geografska, vojnopomorska istraživanja Jadranu i primorja na kojima je angažirano prvo ime francuske kartografije: Charles-François Beaumont-Beaupré (1766.-1854.).¹⁸ Dubina i kvalitetna francuskog zahvata – i s uspostavom Druge austrijske uprave sačuvan je veliki dio administrativnih i zakonodavnih reformi – izazvale su

¹³ Vidi Marko Trgošić, »Školstvo u Dalmaciji za francuske uprave. Izvješća Vi-cenza Dandola o ustroju javne nastave u Dalmaciji (1806.-1809)«, *Napoleon na Jadranu (Napoléon dans l'Adriatique)*, ur. Janez Šunrada, Založba Annales, Koper-Zadar 2006., 151-158.

¹⁴ Grga Novak, *Povijest Splita*, III, Split 2005., 49.

¹⁵ Vincenzo Dandolo, *La Dalmazia ai 31 Dicembre 1807. Zara, 31 Dicembre 1807*, 305.

¹⁶ Derek Beales, Eugenio F. Biagini, *Il Risorgimento e l'unificazione dell'Italia*, II Mulino, Bologna 2005., 36.

¹⁷ Mate Zorić, *Knjževni dodiri hrvatsko-talijanski*, Split 1992., 364.

¹⁸ Mithad Kozličić, *Istočni Jadran u djelu Beaumont-Beaupréa*, Split 2006.

otpor, koji se mora raznabrati u okvirima opće europske reakcije, od Španjolske, preko Hofstrova Tirola do sanfedističkog Napulja. Dalmacija ima svoje Doro- tice, Bersatice, Kovaciće i Danesce. svoje Zubane i Kneževice. Veliki strukturni zahjevi u pravima i vlasništvu doveći su do prešlagivanja elita, pri čemu plemstvo nije nužno antifrancusko, niti građanstvo frankofilsko. Već je uspostava talijanskih sestrinskih republika za vrijeme Napoleonovih kampanja 1797. i 1800. godine pokazala da prvi konzul ne želi u upravi radikalne jakobince nego činovnike i inženjere.¹⁹ Uprava se temelji na novoj klasi personalne birokracije, ljudima široke vizije i homogenije obrazovne formacije sa sposobnošću participacije, artikulacije i kreacije. Napoleon podupire profesionalnu klasu i ne želi bolesti djetinjstva Revolucije.

Dakle, na temeljno pitanje tko čini elitu ili, preciznije, tko vlada, odgovor je jednostavan: meritorni činovnici probarni na principima obrazovanja i lojalnosti, dakle stručnih i ideoloških kvalifikacija. Množe se činovničke službe u upravi i sudstvu brojnih tajnika, podtajnika, nadziratelja, blagajnika, komesara, čuvara. Francuzi otvaraju društvenu mobilnost na načelu da su svijednici pred zakonom, ali nisu i ne smiju biti u obrazovanju i sposobnostima. Drugi kriterij koji unose također je novi, ideološki – »Francuzi zapošljavaju samo one iz njihove stranke«, tuži se austrijski denuncijant Bersatice.²⁰ Malo je Dalmatinaca koji mogu udovoljiti stručnim kriterijima proširene uprave i diktaturi svjetonazora. Nadire kolonijalna birokracija, novi ljudi iz Italije i Francuske koji svojim iskustvom i obrazovanjem potiču kozmopolitizam. Kroz vojarne, urede, sudske kancelarije i slobodnozidarske lože prolazi na stotine stranih časnika i činovnika, ljudi novoga režima pristigli izdaleka; nadnacionalnom karakteru zadarske Loge saint Jean de Jérusalem pridonijeli su, između ostalih, Talijani Righini, apelacijski sudac Julije Parma, Frano Scarante, slikar Costa Benedikt i Francuz Heraud.²¹ Primanjem članova drugih dalmatinskih gradova u članstvo, lože ruše srednjovjeskovni kampagnilizam i »duhovno« ujedinjuju pokrajinu; u zadarskoj među ostalima djeluju Šibenčanin Fonda, Kotoranin Medin i Spiličanin Seismondi.

Otvara se pitanje talijanstva i slavenstva; premda je oživljen oportuni koncept stare Ilirije, prevladan je u izvornom značenju obuhvata starih antičkih i srednjovjekovnih provincija. Svojim administrativnim i finansijskim rješenjima Francuzi ujedinjuju pokrajinu, ona nije više skup komuna čiji se gospodarski interesi križaju. Dandolo ističe venecijansku politiku koja uvijek dijeli grad od grada, selo od sela, stalež od staleža pa se podanici okupirani njihovim svadama nisu bavili zajedničkim i stvarnim interesima. Strateški položeni Zadar ostaje administrativno

i političko središte Dalmacije (vidi rad Ante Bralića), ali se gospodarski i kulturno ne izdvaja nego dijeli s drugima udarce opsada, pomorske blokade i provincijalnu sudbinu Ilirske pokrajina.

Sukob između Dandola i Marmonta personificira sukob između civilne uprave i vojnog režima, gradanske i vojne kulture. O Marmontu kao upravitelju znamo najviše iz radova Franje Barasa²², ali o njegovim nasljednicima Bertrandu, Junotu i Fouichéu kao guvernerima Ilirske provincije na hrvatskom jeziku ne znam go tovo ništa. Općenito, razdoblje Ilirske provincije jedno je od najslabije istraženih područja dalmatinske povijesti. Tu se očekuje koordinacija s francuskim istraživačima bližim Nacionalnom arhivu u Parizu i njihova pomoć. Tu je i Napoleonov poslovnik, Eugène Rose de Beauharnais (1781.-1824.), potkraj Italije, kojega je naša historiografija zaboravila; upravo njemu Dandolo ispostavlja vojne troškove koji nisu njegove merkantilističke bilance. Prvi Dandolov upravni ešalon čini stara provjerena venecijanska garda s kojom je srušio staru Republiku: Hvaranin Angelo Calafatti, braća iz Trogira Ivan Luka i Ivan Dominik Garagnin te Zadratin Ivan Krelijanović.²³ Ipak, Dandolov se civilni krug osipa s kopnjenjem civилne uprave. Starom se gradanstvu pridružilo novo, poput zadarskog suca Papaface, advokata Nanija i pisca Jakšića, koje privlači francusko kozmopolitsko društvo jednakosti, slobode i natjecanja.

U romantičarskom pokretu dalmatinskih frankofila plemići igraju zapazenu ulogu. Element koji jakobinci u zapadnoj Europi iskorijenju u istočnoj Europi igra vodeću ulogu u promicanju ideje slobode. Dalmatinsko plemstvo, biočki reducirano, politički je razvlašteno još za vrijeme mletačke uprave u XVII. stoljeću, kada se Republika oslanja na vitalne pučke skupštine, a ne na beživotna plemićka vjeća.²⁴ Otada pokazuje buržoaski mentalitet i, isto kao i građani, strahuje od socijalne revolucije. U gradskim upravama dominiraju plemići, među kojima ima i austrofila, poput Petra Albertija u Splitu. U Zadru se na općinskoj stolici smjenjuju uvjereni frankofili: poslije gradanina Pasqualija, dolaze plemići Pietro Vergada i Andrija Borelli, odlikovan od Napoleona naslovom viteza Legije časti. U Splitu su Francuzi dobili potporu istaknutih frankofilskih plemićkih obitelji: Grisogona, Cambija i Cindra.

Ipak, vojna je nadmoć značajnija od same ideologije. Producija Marte- cchinijeve tiskare u Dubrovniku u radu Vesne Čučić koji nas uvodi u lokalnu intelektualnu povijest ili povijest ideja upućuje na kontinuitet i pragmatizam, a ne na revolucionarnost. Vojna snaga Carstva, natjecateljski duh režima, ideali Revo- lucije i slava francuskog oružja privlače i predstavnike seoskog društva, kolunе i serđare poput Nonkovića, Vidovića, Grubišića i Dudana, koji nose teritorijalne

¹⁹ William Doyle, *French Revolution...*, 357.

²⁰ Andrija Jurčić, »Dalmatinski pisci Nikola Jakšić, Ivan Kreljanović-Albinoni i Nikolja Iveljia u Bersaticevoj denunciji 1818. godine«, *Prilogi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, 33 (1967.), 247.

²¹ Franjo Kidrič, »Franasonske lože hrvatskih zemalja Napoleoneve Ilirije u poročilih dunajskega policijskega arhiva«, *Rad JAZU*, 206 (1915.), 39.

²² Franjo Baras, *Marsal Marmont, Memoari*, Split 1984.

²³ Vidi Josip Vrandečić, »Citadino Ivan Bujović i gradanska Venecija: svibanj-listopad 1797.«, *Historijski časnik*, 54 (2001.), 37.

²⁴ Vidi Ivan Pedern, *Mletačka uprava, privreda i politika u Dalmaciji (1409.-1797.)*, Dubrovnik 1990.

snage, glavnu policijsku polugu vlasti (vidi rad Tade Oršolića). Imperijalna dinamika iziskuje novi sustav regulacije, prema kojemu se stanovništvo mora podvrići općoj vojnoj obvezzi. Dalmatinski vojni časnici, poput pukovnika Luka Alviža Matutinovića²⁵ i Ivana Stjepana Šimonića, igraju važnu ulogu u Napoleonskim ratovima i ruskom pohodu. Tek noviji radovi rasvjetljuju vojni put Dalmatinske kraljevske bojne, a potom Dalmatinske kraljevske legije, odnosno Dalmatinske kraljevske pukovnije.²⁶

Francuze privlači utjecaj Crkve, koja im treba pripraviti mase: oni ih ne uspijevaju pridobiti zamišljenim idejama i sugestijama, jednostavnom, elementarnom simbolikom kompromitiranom ratnim zahtjevima i stradanjima. I nesklona Crkva i nestabilan režim usmjereni su na kult vode: Napoleona. Sredinom kolovoza 1806. godine izišla je serija pastirskih pisama dalmatinskih biskupa u kojima se slavilo Napoleona i tražilo od vjernika da se odazovu u Dalmatinsku legiju. Prema Vicku Kapitanoviću, Marmont, zaštitnik franjevaca, »posrednik je između okupatora i okupiranih«, izloženih hiru vojske. Režim je usredotočen na vanjski izgled, na proslave, bankete, vatromete. Napoleoneve rođendane i vojne pobjede. Promicanje Napoleonova kulta trijumf je klasičnog nad romantičnim. U svojim godišnjim izvješćima Dandolo mu se obraća kao »Svetom Carskom Veličanstvu«. Napoleon, najizažreniji karakter romantizma, kao car prihvata klasično štovanje izvanjskog svijeta premda je obezvrijedio tradicionalne ideje i tradicionalne institucije. Oni koji su gubili vjeru u Boga, tražili su ljudskog spasitelja.

Napoleonov kult, ideologija i životna stvarnost podijelili su Dalmatince. Budući da je režim i ideološki, donosi nove kvalifikacije. Od policijskih izvještaja do javne debate, sve je politizirano i u znaku novog pojma »stranke« (partite) – filoaustrijske i filofrancuske. U splitskim okupljalištima bit političke rasprave centrirala se na veličinu Napoleona odnosno Franje I. Francuzi ne donose slobodu savjesti, jednakost i bratsvo nego obveznu gradansku religiju, etatizam i apsolutizaciju države. Četiri slobodnozidarske lože (zadarska, splitska, šibenska i makarska) udarne su stranačke organizacije čiji članovi otvoreno i javno agitiraju u prilog novom svjetonazoru i izgradnji duhovnoga jedinstva. Policijski dosjei i denuncijacije jasno pokazuju podjele oko vrijednosti i dosega novog svjetonazora. Frane Zavoreo, angažirani splitski inženjer, dokazivao je u splitskoj Bottega di Caffè kako je »Napoleon utjelovljen božanstvo«, dok ga brojni skeptici ne bi nadglasali argumentima o porezima i novačenju.²⁷ Giovanni Vitaić, pomorac u Supetu i lokalni frankofil, govorio je još za austrijskog nadiranja 1809. godine

Francuzi privlači utjecaj Crkve, koja im treba pripraviti mase: oni ih ne uspijevaju pridobiti zamišljenim idejama i sugestijama, jednostavnom, elementarnom simbolikom kompromitiranom ratnim zahtjevima i stradanjima. I nesklona Crkva i nestabilan režim usmjereni su na kult vode: Napoleona. Sredinom kolovoza 1806. godine izišla je serija pastirskih pisama dalmatinskih biskupa u kojima se slavilo Napoleona i tražilo od vjernika da se odazovu u Dalmatinsku legiju. Prema Vicku Kapitanoviću, Marmont, zaštitnik franjevaca, »posrednik je između okupatora i okupiranih«, izloženih hiru vojske. Režim je usredotočen na vanjski izgled, na proslave, bankete, vatromete. Napoleoneve rođendane i vojne pobjede. Promicanje Napoleonova kulta trijumf je klasičnog nad romantičnim. U svojim godišnjim izvješćima Dandolo mu se obraća kao »Svetom Carskom Veličanstvu«. Napoleon, najizažreniji karakter romantizma, kao car prihvata klasično štovanje izvanjskog svijeta premda je obezvrijedio tradicionalne ideje i tradicionalne institucije. Oni koji su gubili vjeru u Boga, tražili su ljudskog spasitelja.

Napoleonov kult, ideologija i životna stvarnost podijelili su Dalmatince. Budući da je režim i ideološki, donosi nove kvalifikacije. Od policijskih izvještaja do javne debate, sve je politizirano i u znaku novog pojma »stranke« (partite) – filoaustrijske i filofrancuske. U splitskim okupljalištima bit političke rasprave centrirala se na veličinu Napoleona odnosno Franje I. Francuzi ne donose slobodu savjesti, jednakost i bratsvo nego obveznu gradansku religiju, etatizam i apsolutizaciju države. Četiri slobodnozidarske lože (zadarska, splitska, šibenska i makarska) udarne su stranačke organizacije čiji članovi otvoreno i javno agitiraju u prilog novom svjetonazoru i izgradnji duhovnoga jedinstva. Policijski dosjei i denuncijacije jasno pokazuju podjele oko vrijednosti i dosega novog svjetonazora. Frane Zavoreo, angažirani splitski inženjer, dokazivao je u splitskoj Bottega di Caffè kako je »Napoleon utjelovljen božanstvo«, dok ga brojni skeptici ne bi nadglasali argumentima o porezima i novačenju.²⁷ Giovanni Vitaić, pomorac u Supetu i lokalni frankofil, govorio je još za austrijskog nadiranja 1809. godine

na ulici, restoranu i drugim javnim mjestima da će se Napoleon vratiti i da će pritom platiti sve austrijske pristaše». Prosudjivo je da je »pod Francuzima bilo bolje, jer su razumjeli snagu razuma« i vjerovao je da »kada se Francuzi vrati ne neće ostati u austrijskoj strani«.²⁸

Francuzi nisu mijenjali samo temeljne upravne strukture nego su duboko zadržali i u postojeće gospodarske sektore. Britanska je pomorska blokada, čije ne lokalne posljedice za brodarstvo Hvara i Visa naziru u radu Matea Bratanića, povećala već postojeći Dandolov interes za poljoprivredu. Dandolo forsira poljodjelstvo kao fiziokrat i profrancuski aristokrat, a prisilno zapostavlja birodradnju, na kojoj su se Dalmatinci podigli tijekom XVIII. stoljeća. Štoviše, korijen ovu provinciju tranzita i trgovaca zbog okrenutosti pomorskom kapitalu i investicijama i zagovara supstituciju uvoza i gospodarsku autarkiju. Samo 1808. godine Dalmacija je izgubila 139 brodova razne veličine natovarenih robom, čiji je ukupni gubitak procjenjuje na 2,2 milijuna lira, a to je iznos jednak godišnjem proračunu. Bez obzira na to je li ovaj gubitak pogubniji od kasnije austrijske jadranske politike ili nedostatka kapitala za preobrazbu dalmatinskih jedrenjaka, ovi su gubici točka prekretnica, to jest kraj dalmatinske brodarske renesanse od Lošinja do Dubrovnika.

Ukidanje Grimanijeva zakona dovelo je do otvaranja tržista zemljoposjeda. Veliki broj zaduženih seljaka u Dalmatinskoj zagori i formalno je ostao bez zemlje, koji je prepustio lithvarima i zemljoposjednicima, i ostao prepusten emigraciji u Bosnu ili islasku u gospodarski neperspektivne dalmatinske gradove. Monetarnom politikom vlasta nastoji srediti šarenilo novca u optjecaju, ali Grashamov zakon ostavlja loš novac u kolanju. Dandolo želi uvesti naplatu desetine, ali budući da nema katastra i da bi seljak po novac za porez trebao ionako sići u gradove, sve ostaje po starom.

Dandolo teži navedenoj samodostatnosti temeljenoj na poljoprivredi, eksploraciji sirovina i izradi obrtničkih predmeta, koje bi jednom stavljene u krvotok Carstva pridonijele zamjeni engleske robe. Zato je osnovao Trgovačke komore, snizio unutarnje carine, organizirao redovite sajmove diljem provincije. Rezultati u pojedinim gospodarskim sektorima ne mogu se poreći: godine 1805. Austrija je s Paga izvukla 4.267.400 velikih libara soli. Dandolo odmah povećava proizvodnju: godine 1806. izvučeno je 5.707.400 velikih libara, 1807. čak 14.250.000 libara, a 1808. godine okruglih deset milijuna. Dok su za Veneciju godišnji prihodi-rashodi izbalansirani na milijun lira, prve austrijske vlasti na dva, za francuske uprave rastu na četiri milijuna lira.

Kragljski Dalmatin veličao je francuska postignuća i kroz njih nametao ekonomski interes kao primarne i racionalne društvene ideale. Nametnuti je ekonomizam tražio statistiku i tabelarne prikaze stanovništva, blaga, zanata, proizvodnje, proračuna i trgovine. Neracionalnog Dalmatinca nastojao je pretvoriti u

²⁵ Drago Roksandić (ur.), Lujo Matutinović, *Ogled o Ilirskim provincijama i Crnoj Gori*, Zagreb 2009.

²⁶ Vladimir Brnardić, *Napoleon's Balkan Troops*, Oxford 2004; Šime Perićić, »Dalmatinci u Napoleonovoj kopnenoj vojski«, *Zadarska revija*, 35 (1986.), 6, 69-80; Isti, »Neki Dalmatinici – generali stranih vojski«, *Rad Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 42 (2000.), 215.

²⁷ Državni arhiv Zadar, Miscellanea, 5., 1, 23.

²⁸ Isto.

ekonomskog čovjeka. Poticao je školovanje, upozoravao na milje novosagrađenih cesta, osnivanje poštanskog sustava, pošumljivanje, utemeljenje industrijskih pogona i otvaranje novih kovačica, piiana i svratišta. Pozdravljao je umjetničke i kulturne napore od urbanističkog dočirivanja Splita i Trogira do izlaska Ap pendinijeve *Gramatike* i trećeg dijela Stullijeva *Rječosložja*, djela od temeljnog značenja za razvoj hrvatskog jezika.

Logika vojne diktature pokazala se skupom za buržasku elitu.²⁹ Rat je postao trajno stanje; imao je profitere i širio korupciju u vlasti. Dalmatinici su kriomici trgovali s britanskim Visom, pravdajući se vlastima pri povratku da su im robu zaplijenili engleski gusari. Potpuni prekid trgovine za austrijske provale 1809. godine doveo je pokrajnu u stanje gospodarskoga sloma. Civilni je proračun uravnotežen, ali ne obuhvaća vojne troškove, koje treba pokrivati centralna blagajna u Miljanu, odnosno Ministarstvo rata. Potraživanja dalmatinske blagajne prema ministarstvima vojske i unutarnjih poslova 1806. i 1808. godine iznose čak 634.300 mletačkih lira, ili trećinu civilnog proračuna.³⁰

Militarizacija uprave i policije i odlazak nemocnog providura raspršili su iluziju o demokratskoj trodiobi vlasti i jedinstvu političke zajednice. Francuzi nemaju snage u kratkom razdoblju od šest godina reformirati društvo. Proglašena sloboda ostala je samo formalna, i pretvorila se u neostvaren san. porezni sustav crpio je preostalu snagu: bivši mletački novi posjed u zaledu nastavio je plaćati navedenu državnu desetinu, dok je na starom posjedu na obali crvena desetina pretvorena u državno podavanje; u studenom 1810. godine pridodan je porez na kuće – casatico, iz kojega je skupljeno 640.000 franaka, porez na obrte donio je oko 4000 franaka, novi osobni namet – testatice donosi je 123.000 franaka.³¹ Novi namet na vrata i prozore ostao je ograničen samo na gradove. Sredstva su namicana od ukinutih bratovština, prodajom paške i koparske soli, ali je riznica, unatoč financijskim ubiranjima, uvijek zjapila prazna. Grisogono, Šibenski poddelegat izvukao je iz distrikta 1813. godine 5500 franaka prenda je bilo predviđeno 4000.

Pogoršavao se odnos općine i stanovništva prema vojsici, koja je tražila stanove, hranu i ratne zajmove. Godine 1809. Marmont je rekvinirao 2000 konja za proboj iz Dalmacije i skupio 700.000 lira zajma od Zadra, Skradina, Šibenika i Splita. Kada je vojna komisija, sastavljena u Šibeniku, godine 1809. obznanila rušenje Skradina u znak odmazde zbog proaustrijskog stava grada koji je otvorio vrata Dalmacije napredovanju Danesea, Marmont je kaznu pretvorio u odštetu od 100.000 franaka. U teškim prilikama prehrane, 19. svibnja 1810. naložio je delegat

Krelijanović načelniku Ivelju rekviziciju hrane po kućama za gladnu vojsku, uz napomenu da će dobiti vojnike za izvršenje.³²

Unatoč kozmopolitskoj ideologiji, prosjeljnoj revoluciji i projektu izgradnje cesta, stvarnost vojnog apsolutizma ove prosvjećene vojne diktature poticala je nezadovoljstvo kod većine stanovništva i u svim slojevima društva: racionalni su ciljevi zaboravljeni, neprestani su ratovi pokazali da je s Napoleonom teško živjeti. Ipak, ne treba podcenjiti ideale i zanos pojedinaca koji su ginuli za Napoleona od Cetinskog mosta do Berezine zaneseni novim velikim idealima. Stoga, povijest francuske Dalmacije još uvijek traži brojne mikrohistorije, poglede odzodo, sumirane analize pojedinačna i sredina poput one kaštelanske u radu Mladenka Domazeta i Josipa Lasića. Duh vremena najbolje se zahvaća kroz ispovijesti i doživljaje pojedinaca, njihovu psihohistoriju, poput navedene Maštrovićeve studije o Ivanu Krelijanoviću Albioniju ili korespondencije Ivana Luke i Dominika Garagnina, parcializirane u radovima Ljerke Šimunković, Miroslava Rožmana, Nataše Bajić-Žarko i Fani Čelio Cege, u istraživanjima koja još uvijek traže monografsko objedinjavanje.

Bračan Garagnin predstavnici su novog deklarativnog humanizma, istovremeno dok rat dehumanizira društvo, obezvrijeduje pojedinca, izlaže ga moralu nasilja i tracionalizma i podvrgava vlasti države i društva. Nemoć države u nametanju novih društvenih vrednota vodila je lokalnu frankofitsku elitu prema preispitivanju režima, ruzočaranju i, napisjetku, prema uklapanju u habsburški sustav vlasti. Ipak, nakon kratkotrajne francuske epizode ostale su posljedice na planu ideja i građanskih vrijednosti. Po dolasku Austrije 1813. godine, usprkos nesmanjenim razbojstvima u Zagori s kojima se nova vlast teško nosila, više se nije mogao naći serdar koji bi se hvalio time da je u lokalnom uređovanju smaknuo pedesetak ili sedesetak ljudskih glava.

Marko Trogrlić i Josip Vrandečić

²⁹ Josip Vrandečić, »Dalmatinski frankofilii 1806-1814: povijest revolucionarne psi-hologije«, *Napoleon na Jadranu...*, 129-150.

³⁰ Vicenzo Dandolo, *La Dalmazia ai 31. Dicembre 1807, Zara, 31 Dicembre 1807*, 287.

³¹ Tulio Erber, *Storia della Dalmazia...*, 140.

³² Giga Novak, *Povijest Splita...*, 80.